

Definiția Dreptului Internațional Umanitar și locul său în ordinea legală internațională

1. Definiția Dreptului Internațional Umanitar [DIU]

În conformitate cu Hans-Peter Gasser, dreptul internațional umanitar poate fi definit drept totalitatea regulilor internaționale convenționale sau cutumiare care reglementează problemele umanitare ce reies direct atât din conflicte armate internaționale, cât și din conflicte armate interne. Din rațiuni umanitare, acestea restrâng dreptul părților la un conflict armat de a folosi mijloace și metode de purtare a războiului la alegerea lor, și intenționează protejarea persoanelor și obiectelor afectate de conflict¹.

Această definiție teoretică acoperă situațiile în care se aplică DIU. De asemenea, descrie conținutul acestui grup de norme, examinându-le în lumina distincției tradiționale dintre „Dreptul de la Geneva”, adică regulile al căror scop este să asigure protecția persoanelor aflate în puterea inamicului, și „Dreptul de la Haga” care reglementează drepturile și obligațiile beligeranților în ce privește desfășurarea operațiunilor militare și impune limite pentru mijloacele de rănire a inamicului.

De la adoptarea celor două Protocoale Aditionale Convențiilor de la Geneva din 1977, și o fuziune parțială între „Dreptul de la Geneva” și „Dreptul de la Haga”, se poate crede că această distincție practică a fost depășită, mai ales întrucât efectul unora din regulile dreptului de la Haga este de a proteja victimele conflictului, în timp ce efectul unora din regulile de la Geneva este de a limita acțiunile pe care beligeranții le pot întreprinde pe durata ostilităților.

2. Locul DIU în ordinea legală internațională

Dreptul internațional umanitar nu poate fi conceput ca o ramură de drept complet autonomă: este o ramură a dreptului internațional public.

Primele texte care au codificat DIU considerau că subiectul primar al raporturilor pe care le vizează este statul. La mijlocul secolului XX însă, multiplicarea și creșterea în intensitate a situațiilor conflictuale cu caracter intern au dus la necesitatea lărgirii câmpului de aplicare al acestei ramuri de drept. Statele au fost puse în situația de a admite că, deși sunt suverane,

¹ Gasser, Hans-Peter, *International Humanitarian Law – An introduction*, în: HAUG (Hans), *Humanity for all*, Henry Dunant Institute, 1993, p.509.

rămân totuși subiectul anumitor obligații în ce privește grupurile armate oponente care acționau pe teritoriul lor, aceste grupuri având la rândul lor aceleași obligații în conformitate cu dreptul conflictelor armate.

Cu alte cuvinte, conform articolului 3 comun celor patru Convenții de la Geneva, legea conflictelor armate se aplică „părților la conflict”, fie acestea state sau nu. Dificultatea constă în specificarea înțelesului exact al acestei expresii, „părți la conflict”.

3. Dreptul de a recurge la forță și soluționarea pe cale pașnică a diferendelor

3.1. Distincția dintre *jus ad bellum* și *jus in bello*

DIU este descris și ca „dreptul conflictelor armate” sau „dreptul războiului”, însă referiri la acesta se fac și prin expresia din limba latină „*jus in bello*”.

În mod tradițional, conceptul „*jus in bello*” este opus conceptului „*jus ad bellum*”, care cuprinde totalitatea regulilor de drept internațional ce guvernează admisibilitatea recurgerii la forță între state. Astfel, pe când „*jus ad bellum*” guvernează dreptul de a se angaja (sau nu) într-un război, „*jus in bello*” reglementează dreptul pe timp de conflict armat. Această distincție este fundamentală.

Într-adevăr, primul obiectiv al DIU este să protejeze victimele în război, indiferent de partea la conflict căreia îi aparțin. Astfel, regulile *jus in bello* se aplică indiferent de orice încălcare preliminară a principiilor și regulilor de *jus ad bellum*: aceasta este una din consecințele principiului egalității dintre beligeranți.

3.2. Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite: principalul organ însărcinat cu menținerea păcii și securității internaționale

Carta Națiunilor Unite conferă Consiliului de Securitate principala responsabilitate în menținerea păcii și securității internaționale (articolul 24, paragraful 1).

Consiliul de Securitate este organizat în așa fel încât să-și exercite funcțiile într-o manieră permanentă. Este compus din 15 state membre ale Națiunilor Unite, dintre care 5 sunt membri permanenți: China, Statele Unite ale Americii, Federația Rusă, Franța și Marea Britanie. Membrii permanenți

au drept de veto. Ceilalți 10 membri ai Consiliului de Securitate sunt aleși de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, pentru un mandat de doi ani, care nu poate fi reînnoit. Președinția este deținută pentru o lună, prin rotație, în conformitate cu ordinea alfabetică a statelor membre ale Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite.

În capacitatea sa de a menține pacea și securitatea internațională, Consiliul de Securitate exercită trei funcții principale:

Prima funcție: asistă statele pentru soluționarea pe cale pașnică a diferendelor, atunci când prelungirea ar putea afecta pacea și securitatea internațională. Consiliul de Securitate începe de obicei prin a invita statele să își rezolve disputele prin mijloacele pașnice pe care le au la dispoziție (listate în articolul 33 din Cartă). Aceste mijloace pot fi diplomatice (negociere, mediere, concilere) sau juridictionale (recurgerea la arbitraj sau la o curte internațională). Consiliul de Securitate mai poate numi și reprezentanți speciali, sau îi poate cere Secretarului General să îi numească, sau să propună folosirea „bunelor oficii”. Poate, de asemenea, să facă recomandări părților pentru o soluționare pe cale pașnică (articolul 38 din Cartă). Câteodată, membrii Consiliului de Securitate se implică în zone de conflict pentru a negocia direct cu părțile sau pentru a asigura medierea (precum în Timorul de Est în 1999). În aceste situații Consiliul de Securitate acționează în baza capitolului VI din Carta Națiunilor Unite.

A doua funcție: Consiliul de Securitate implementează și supraveghează forțele de menținere a păcii ale Națiunilor Unite. În ciuda faptului că prima operațiune de menținere a păcii a fost implementată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, următoarele forțe au fost implementate de Consiliul de Securitate. Aceste operațiuni de menținere a păcii au evoluat încă de la sfârșitul războiului rece. În prezent sunt mult mai numeroase și natura lor a fost modificată, nemaifiind responsabile numai cu menținerea păcii, dar contribuind și în alte arii, precum implementarea și restaurarea păcii sustenabile.

A treia funcție: Consiliul de Securitate acționează în baza Capitolului VII din Carta Națiunilor Unite atunci când adoptă măsuri de constrângere. Rezoluțiile adoptate de Consiliu în baza acestui Capitol din Cartă sunt obligatorii pentru statele membre ale Națiunilor Unite.

3.3. Dreptul de a recurge la forță conform Cartei Națiunilor Unite

Anumite reguli din Dreptul Internațional Umanitar (precum cele care reies din Declarația de la Sankt-Petersburg sau Convențiile de la Haga din 1899

sau 1907) au fost adoptate într-o perioadă în care războiul era privit ca un simplu atribut al suveranității statale.

Între cele două războaie mondiale dreptul de a recurge la forță a fost limitat de Pactul Ligii Națiunilor, și apoi interzis de Pactul Briand-Kellogg. Astăzi, această interzicere de a recurge la forță se regăsește între principiile Cartei Națiunilor Unite, mai precis în articolul 2, paragraful 4: „Toți membrii se vor abține în relațiile lor internaționale de la amenințarea sau folosirea forței împotriva integrității teritoriale ori independenței politice ale oricărui stat, sau în orice altă modalitate care ar contraveni scopurilor Națiunilor Unite”.

De la sistemul nerecurgerii la forță implementat de Cartă există și două excepții:

Prima excepție: dreptul natural la auto-apărare legitimă individuală sau colectivă, menționat în articolul 51 din Cartă. Exercitarea acestui drept se face în condiții stricte.

Inițial, textul articolului 51 menționează că se pot folosi de autoapărare numai statele care sunt victime ale unei „agresiuni” armate. Cu toate acestea, definirea acestui concept ridică anumite dificultăți. Indiscutabil, Rezoluția 3314, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în data de 14 decembrie 1974, atenuează tăcerea Cartei în această privință, însă nu rezolvă problemele ce se ivesc din aplicarea sa: adică această Rezoluție omite să specifice nivelul atacului necesar pentru a justifica o calificare drept agresiune.

Dificultățile în caracterizarea acestui concept au fost ilustrate la momentul negocierii Statutului de la Roma prin care a fost creată Curtea Penală Internațională, întrucât Statutul specifică faptul că o prevedere care să definească această crimă și care să conțină condițiile în care Curtea își va exercita jurisdicția cu privire la aceasta poate fi adoptată la o dată ulterioară.

În practică, acest concept de autoapărare nu a fost utilizat numai pentru a justifica reacția la o „agresiune armată”. Anumite state recurg la această justificare atunci când există dovezi clare că un atac, chiar dacă nu a avut încă loc, este iminent și ar fi copleșitor, făcând ca așteptarea acestui atac armat să fie dezastroasă pentru stat. Astfel, se pune problema unei politici de „autoapărare preemptivă”.

„Autoapărarea preemptivă” a fost invocată de către Israel în 1967 în războiul de 6 zile împotriva Egiptului, în 1975 împotriva taberelor palestinienilor din Liban, în 1981 împotriva Iraq-ului (bombardarea

reactorului nuclear Osirak), și de către Statele Unite la distrugerea fabricii de farmaceutice Al-Shifah din Khartoum, pe 20 august 1998, și la momentul intervenției din Iraq din data de 20 martie 2003. Această strategie de acțiune care pledează pentru recurgerea la „autoapărare preemptivă” este condamnată de majoritatea țărilor, în special de cele din emisfera vestică, pe motiv că este probabil ca noțiunea de autoapărare să creeze confuzie atunci când aprecierea amenințării este făcută chiar de statul invocând apărarea.

Pe lângă agresiunea armată, dreptul la autoapărare este subordonat altor condiții izvorând din norme convenționale sau cutumiare. Conform Curții Internaționale de Justiție în *Activități militare și paramilitare în și pe lângă Nicaragua*, autoapărarea este justificată numai în privința unor măsuri proporționale ca răspuns la o agresiune armată, și necesară pentru a-i pune capăt. În sfârșit, un stat poate acționa în autoapărare numai în perioada de timp necesară Consiliului de Securitate să ia măsuri esențiale pentru a menține sau restabili pacea și securitatea internațională. Ca o consecință a acestei din urmă condiții, dreptul la autoapărare rămâne integrat în sistemul securității colective, sub controlul Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite.

A doua excepție: Carta Națiunilor Unite a înființat un sistem de securitate colectivă concentrat pe Consiliul de Securitate acționând în concordanță cu Capitolul VII din Cartă. Articolul 43 și următoarele au ținut către înființarea unei forțe coercitive specifică organizației. Cu toate acestea, prevederile nu au fost niciodată implementate întrucât nu au fost semnate înțelegerile speciale care să înființeze trupele, iar organismele însărcinate cu operațiunile lor nu au fost create. În absența acestor forțe armate la dispoziția sa, și care să îi execute acțiunile, Consiliul de Securitate transferă supravegherea acțiunilor coercitive asupra statelor membre.

În cazul unei „amenințări la pace, încălcări a păcii, sau unui act de agresiune” (articolul 39 din Cartă), Consiliul de Securitate poate impune statelor anumite măsuri, precum sancțiuni economice (embargouri) sau poate autoriza statele să desfășoare o acțiune militară colectivă.

3.4. Dreptul de a recurge la forță în afara prevederilor Cartei

Practica subsecventă a Națiunilor Unite a dus la crearea unei alte excepții de la principiul fundamental al nerecurgerii la forță. Eforturile de eliberare ale mișcărilor de eliberare națională au devenit treptat subiectul unui tratament special. Rezoluția 2625 adoptată de Adunarea Generală în data de 24 octombrie 1970 specifică în anexa sa obligația statelor de a se abține de

la orice fel de acțiuni armate care ar putea priva popoarele aflate sub dominație colonială de dreptul lor la autodeterminare.

Primul Protocol Adițional la Convențiile de la Geneva din 1977 ia în considerare particularitatea acestor războaie de eliberare națională, calificându-le drept situații de conflict armat internațional. Asimilarea acestora ca simple răzvrățiri interne nu trebuie acceptată, iar rezultatul este că suportul armat străin pentru aceste mișcări de eliberare națională nu poate fi interzis pe considerentul că ar constitui un amestec în treburile interne ale unui stat.

Apariția categoriei intervențiilor umanitare adâncește cu atât mai mult complexitatea dreptului de a recurge sau nu la forță armată. Intervențiile umanitare au ca scop protejarea „militară” a populației unui stat străin împotriva abuzurilor săvârșite de propriul guvern. Acest argument a fost folosit pentru a justifica din punct de vedere legal intervenția militară a NATO în Republica Federală Iugoslavia în 1999, când guvernul a fost acuzat de încălcări grave ale Dreptului Internațional Umanitar în Kosovo.

Recent, doctrina intervențiilor umanitare a fost alăturată „responsabilității de a proteja”, care se referă la responsabilitatea comunității internaționale de a proteja populațiile împotriva genocidului și crimelor împotriva umanității în anumite circumstanțe precis definite.

** Acest document este o traducere a materialelor de pregătire pentru concursul internațional „Jean Pictet”, pregătite de către Comitetul pentru Competiția Jean Pictet.*